

Тенденции и особеностите в безработицата и развитието на Североизточен район за планиране в Република България

Докторант: Михаела Илиева Георгиева
СУ “Св. Кл. Охридски“, катедра „Регионално развитие“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София
e-mail: mihaelchity@abv.bg

Абстракт: В доклада, посветен на безработицата в Североизточна България и по специално в едноименния район за планиране, ще бъде направен анализ на състоянието на трудовите ресурси по области, като се очертаят само особеностите при структурирането на работната сила. В доклада се прави кратка демографска характеристика на областите в района за планиране и се изготвя аналитична оценка на пазара на труда и наличния икономически потенциал на района като цяло. Същевременно се извеждат някои тенденции и особености на демографското развитие на района за планиране в сравнение с другите 5 района.

Ключови думи: демография, население, анализ, модел, трудови ресурси

Увод

Североизточният район (СИ) обхваща северната част на българския бряг на черноморското крайбрежие, част от източния дял на Стара планина, част от Лудогорието и Добруджа. Районът е съставен от областите Варна, Добрич, Шумен и Търговище и 35 общини. Населението на района според преброяването от февруари 2011 г. е 966 097 души или 13.12 % от населението на страната, но през последните 5 години продължава трендът към неговото намаляване. Районът е на второ място в страната след Югозападния по гъстота на населението – 66.68 д/км², по-висока от средната за страната. Разпределението на населението по области обаче показва значителни разлики, което е индикатор за различия и в общото социално-икономическо развитие в района – с най-голям брой, почти половината от населението на района, е област Варна – 475 074 д., област Добрич е с 189 677 д., област Шумен е с 180 528 д., а област Търговище е с най-малък брой население – 120 818 д. В град Варна е съсредоточена една трета от населението на района¹. Намаляло е населението на всички области с изключение на област Варна, където има минимално нарастване с 13 061 души (2.8 %). Това нарастване се дължи на град Варна, който увеличава населението си с 21 981 д. и компенсира намаляването в останалите общини на областта. Естественят прираст на населението в района е отрицателен (– 3206 бр. за 2010 г.), но в по-малка степен, отколкото в другите райони на страната. Възрастовата структура може да се окачестви като относително добра на фона на преобладаващата картина в страната. Степента на урбанизация (градското население) в Североизточния район е 72.7 %, почти колкото средната за страната – 72,5 %. На територията на района са разположени 721 населени места, от които 30 са градове². От 3-то йерархично ниво са градовете Добрич – 92 030 д., Шумен – 80 855 д. и Търговище – 37 611 д. Няма други средни градове, които да допълват и балансират областните центрове. Малките градове от 4-то йерархично ниво в района са 10 бр.: Балчик, Генерал Тошево, Тервел, Каварна, Девня, Провадия, Велики Преслав, Нови Пазар, Омуртаг, Попово. Много малките градове и села – центрове на общини от 5-то йерархично ниво са 20 бр.: с. Крушари, Шабла; с. Аврен, Аксаково, Белослав, Бяла, с. Ветрино, Вълчи дол, Долни чифлик, Дългопол, Суворово; с. Венец, Върбица, Каолиново, Каспичан, с. Никола Козлево, Смядово, с. Хитрино; Антоново, Опака. Център на община Добрич-селска е градът Добрич. Големият град Варна формира агломерационно образувание в общините Варна, Аксаково, Белослав и Девня³. Това агломерационно образувание се развива от една страна в западна посока по линия на промишленото производство и транспортно-пристанищната дейност и от друга страна в северна посока по линия на туристическата дейност. Агломерационно образувание от туристически тип освен в община Варна, се формира и в община Балчик (Балчик-Албена-Кранево) и отчасти в община Каварна. Основните оси на развитие в района се развиват по транспортните направления Търговище-Шумен-Варна, Варна-Шумен-Разград-Русе и по крайбрежието Шабла-Каварна-Балчик-Варна-Бургас. Тези оси са сравнително слабо изявиени като оси на урбанизация. По-активно урбанизирани са техните отсечки в обхвата на Варненската агломерация.

В настоящият доклад, ще бъде направен анализ на състоянието на населението като се определят основните приоритети за подобряване на състоянието на човешките ресурси на населението от региона и в ще бъдат дадени

¹ Демографските данни от преброяването през 2011 г. показват намаление на населението на района с 53200 жители спрямо предходното преброяване през 2001 г.

² Единственият голям град е Варна, от 2-ро йерархично ниво (според йерархизацията на градските центрове в НКПР), с население 334 870 д. (трети по големина град в страната).

³ Средната гъстота на населението в Североизточния район е 66.68 д./кв. км. и е близо до средната гъстота на страната (66.34 д./кв. км.). Гъстотата на населението в рамките на СИР варира значително, като тя е най-висока в област Варна – 124.38 д./кв. км., а най-ниска в област Добрич – 40.28 д./кв. км. В резултат на механичен прираст общото население на района между двете преброявания е намаляло с 1 605 д., като само област Варна има положителен механичен прираст – 11 309 д. в резултат на придвижването на контингенти от населението в трудоспособна възраст от други части на страната към морската столица

препоръки в каква посока да се развива районът за планиране с цел преодоляване на проблемите на безработицата и заетостта в него. По данни на Агенцията по заетостта през 2015 г. най-много свободни места в Североизточен район са заявени от сферата на хотелиерството и ресторантьорството – 5543 и преработващата промишленост - 4967. Обявените работни места от търговията и ремонта на автомобили и мотоциклети са 2997 (предимно за продавач-консултанти, промуутъри, складови работници, търговски представители, електромонтьори, техници, работници в автосервизи и др.). В селско, горско и рибно стопанство са заявени 1585 работни места като най-многобройни са тези за селскостопански работници, работници във ферма за аквакултури, трактористи, комбайнери, полевъди, берачи на плодове и зеленчуци, работници в горско стопанство и др. В сектора на строителството са разкрити 1409 места (за кофражисти, бояджии, зидаро-мазачи, арматуристи). Следват заявени работни места от сферата на образованието – 1370, административните и спомагателни дейности – 1228, транспорта, складирането и пощите – 1176. Преобладаващо най-търсените от работодателите позиции чрез бюрата по труда в района са за нискоквалифициран персонал – 76,9 % (18935 места). Това са предимно общи работници, чистачи, охрана, кухненски работници и др.

1. Социално-икономическа характеристика на Североизточния район за планиране

Общата картина за икономическото състояние на Североизточния район дава основание да отчетем сравнително добро равнище на развитие. Това се дължи главно на подобреното състояние на региона в следствие на положителната динамика в развитието на страната през периода 2007-2008 г., изразяваща се в нарастване на БВП с по-бързи темпове от средните темпове за ЕС ⁴. Същевременно кризата от 2008-2010 година оказва негативно последствие върху развитието на региона, но в периода 2011-2015 г. постепенно районът за планиране започна да възстановява темповете си на социално-икономическо развитие и вероятно към 2017 година ще достигне високи нива на БВП. Тази тенденция стана възможна от факта, че в икономиката на Североизточния район селското стопанство е един от приоритетните отрасли. За неговото развитие съществува изключително благоприятно съчетание на природно-климатичните условия. Това пък предполага и по-големите вътрешно-регионални различия по отношение на БВП, които в района са значителни – например област Варна участва с 61.6 %, докато Търговище с 9.1 %. Такива различия се наблюдават и по отношение на показателя БВП на човек, което характеризира равнището на регионалното развитие. В тази посока е важно да отчетем от икономическа гледна точка възпроизводството на трудоспособното население, което се характеризира най-добре чрез коефициента на демографско заместване, който показва съотношението между броя на влизащите в трудоспособна възраст (15-19 г.) и броя на излизащите от трудоспособна възраст (60-64 г.). Към 01.02.2015 г. общо за страната това съотношение продължава да бъде около 70 %. За сравнение през 2001 г. всеки 100 лица, излизащи от трудоспособна възраст, са били замествани от 124 млади хора. По този показател Североизточен район се нарежда след Южен централен район. Областите Търговище и Шумен са с най-благоприятно съотношение (80,0). С най-ниски стойности по този показател в СИР е област Добрич 68,0. През 2015 година равнището на заетост в България е с 4,6 пр.п. по-ниско от средното за ЕС-28. На практика през 2015 година виждаме отново голямо отклонение от средноевропейското ниво, тъй като за периода 2007-2009 г. различията намаляват. Това важи и за СИР., където най-голямото отклонение досега беше за 2010 г. и е от порядъка на 7.5 пр.п. Равнището на безработица в България е по-високо от средното за ЕС-27, само през 2010 г. е близко до нивата за еврозоната от 10,1 %. През останалите години на периода страната ни има по-добри стойности на този показател от средноевропейските. СИР за целия изследван период е със стойности по високи от средните за страната и за ЕС, като през периода 2010-2015 г. разликите се увеличават. Към момента Североизточен район е далече от изпълнение на Национална цел 1 „Достигане на 76 % заетост сред населението на възраст 20-64 г. до 2020 г.“, заложен в Националната програма за реформи на Република България (2011-2015г.) и в изпълнение на Стратегия „Европа 2020“. Коефициентът на заетост на населението на възраст 20-64 г. в СИР за 2015 г. възлиза на 60.1 % и отбелязва спад от 0.4 % п.п. на годишна база спрямо 2014 г. Средната за страната стойност за 2014 г. възлиза на 64.3 %, а за ЕС-27 – 67.6%, докато останалите пет района се движат в границите от 59 % за Северозападен до 68.8 % за Югоизточен район.

Разпределението по икономически сектори на регистрираните безработни, освободени след трудова заетост (по данни на статистиката на Агенцията по заетостта) има следния вид: най-голям е дялът на регистрираните от дейности на сектор „Услуги“ – 29456 души, като 7281 от тях са от сферата на търговията, 7127 са от държавното управление, 5750 са от хотелиерство и ресторантьорство, 2181 лица са от транспорт, складиране и пощи и 1910 от операции с недвижими имоти. Следващи по брой са лицата, освободени от сектор „Индустрия“ – 9823 души, като 5762 от тях идват от преработващата промишленост и 3066 от строителството. Дялът на регистрираните, освободени от сектор „Селско, горско и рибно стопанство“ продължава да е най-малък - 2517 души. Новорегистрираните безработни лица без трудов стаж през 2015 г. в Североизточен район наброяват 12444. В професионалната структура на регистрираната безработица най-многобройна през 2015 г. се запазва групата на безработните без квалификация и специалност – 26242, следвана от тези с работническа професия 11235 и специалистите 7561. Сред специалистите най-много са безработните с инженерно-технически специалности, следвани от икономистите, селскостопанските специалисти и педагогическите кадри. В образователната структура на регистрираната безработица през 2015 г. в бюрата по труда в Североизточен район над половината (51,0 %) от безработните са с основно и по-ниско образование. Регистрираните безработни с висше образование формират 9,9 %, а

⁴ Създаденият в Североизточния район БВП на глава от населението през 2008 г. е 7 231 лв. – 80.3% от средния за страната и трети след ЮЗ и ЮИ райони. Североизточният район има 10.64% принос в БДС на страната

39,1 на сто са със средно образование, от които 77,1 на сто със средно професионално образование. Тази неблагоприятна тенденция е последица от редуцирането на заетия персонал.

В икономическото развитие на Североизточния район за планиране в голяма степен от ключово значение за него се оказва деиндустриализирането му и намаляване на дялът на промишлеността. Въпреки това от практическа гледна точка промишлеността трябва да е основен структуроопределящ отрасъл на регионалната икономика с водещо значение. В това число и за преодоляване на проблемите с безработицата и заетостта на населението. Към 2015 година структурата на промишлеността е разнообразна, което е добра предпоставка за икономически растеж чрез коопериране и заздравяване на междусекторните връзки на отраслите вътре и извън областта, но няма голям дял от заетостта на населението. Въпреки това голямо значение имат химическата промишленост, транспортното машиностроене, производството на изделия от минерални суровини, както и хранително-вкусовата промишленост на основата на добре развития земеделски сектор. Икономиката на района и по-специално на област Варна има един уникален елемент, чието значение все повече ще нараства, това е съчетанието на селско стопанство, промишленост, образование, здравеопазване и корабоплаване, което дава важно стратегическо значение по отношение на човешките ресурси на района за планиране. За подобряване на икономиката на региона са нужни инвестиции в посока на корабоплаване, пристанища, корабостроене и кораборемонт, морски ресурси, морска наука и образование, всички дейности и услуги, обслужващи морския бизнес. Всички те имат своя история, развитие и настояще във Варна. Характерно е, че всички дейности са взаимно обвързани и развитието на една от тях води до развитие и на другите. Районът притежава силно развит сектор на обслужващите дейности в областта на публичните услуги, бизнеса, финансово-застрахователната сфера, транспорта и туризма. Това е видно от факта, че към 2015 година в сектора на услугите се формират 66,49 % от брунтата добавена стойност на района, в сектора на индустрията – 22,07 %, а в сектора на селското стопанство – 11,44 %. През периода 2011 г.- 2015 г. в СИР се наблюдава тенденция на постепенно стабилизиране на дяловете на аграрния сектор и сектор индустрия, както и увеличаващия се дял на услугите, което е отчетено и в национален план. Коефициентът на безработица на населението на 15 и повече години в Североизточен район за периода 2011 -2015 г. варира около 15 % при среден за страната около 12% и регистрира увеличение спрямо предходните години (10,4 % за периода 2007- 2009 г. и 14.5 % за 2010 г.), като по този показател СИР е на първо място в страната. Във вътрешнорегионалната структура на безработицата през 2011 г. се отчитат известни отклонения от средното равнище за района, като областите Варна и Търговище са под средното ниво за района, а областите Добрич и Шумен са над средното за района. С най-нисък коефициент на безработица в района е област Варна – 9,3 %, а с най-висок коефициент на безработица в района е област Шумен – 24,5 %.

В икономическо отношение трябва да отчетем, че Североизточният район заема водещо място сред районите в страната в развитието на туризма като в периода 2011-2015 година той надхвърля 32 % от общите приходи от туризъм и близо 30 % от легловата база на страната. Съществуват обаче значителни диспропорции в развитието на туризма на ниво области и общини. Туризмът се развива основно в областите Добрич и Варна (96 % от легловата база) и то разположени по крайбрежието, а хинтерландът изостава, въпреки наличието на интересни природни и антропогенни ресурси за развитие на алтернативен туризъм – познавателен, екологичен, селски, поклоннически и др. Североизточният район се нарежда на трето място в страната за 2015 г. по размер на акумулираните преки чуждестранни инвестиции, като в сравнение с 2014 г. те са нараснали с 5% . Водещи области по привличане на инвестиции са Варна – с най-голям дял от 1 531 539.3 хил.евро и Добрич с 301 906.2 хил.евро, следвани от Търговище – 180 850.9 хил.евро. С най-нисък размер на ПЧИ - 88 626.8 хил.евро, е област Шумен. За оценка на социално-икономическото развитие на Североизточния район за планиране важно е да отбележим, че икономическата активност на населението на 15 и повече навършени години в района през периода 2011-2015 г. е около 52%, което го нарежда на второ място след ЮЗР с близо 66%. Водещи по икономическа активност в района са областите Шумен и Търговище. Дялът на разходите за научно-изследователска и развойна дейност (НИРД) в % от БВП за 2015 г. в Североизточния район е твърде нисък (0,30 %). Това нарежда района на трето място в страната след ЮЗ район (0.77 %) и ЮЦ район (0.36 %), но в сравнение с европейските райони той се доближава до най-ниските стойности. Този факт не кореспондира добре със сравнително високия научен и инженерен потенциал на района.

2. Състояние на трудовите ресурси в района за планиране

Развитието на населението и протичащите демографски процеси в административно-териториалните единици на страната се определят от съществуващите основни демографски структури на населението в тях, естественото и механично движение на населението и промените в териториалното деление на страната. Силно влияние оказва също икономическото и социалното развитие на регионите и населените места. За да оценим състоянието на трудовите ресурси приемаме за целесъобразно на първо място да изведем лицата, които са заети в района за планиране. Така коефициентът на заетост на лицата на 15 и повече навършени години през периода 2011-2015 г. в районите от ниво 2 се движи в границите от 38 % за Северозападния район до 53 % за Югозападния район. Североизточният район е с коефициент на заетост около 45 % при средната стойност за страната – 45,6 % за изследвания период. Средният коефициент на заетост към началото на периода през 2011 г. е бил 45.9 % при среден за страната (46.7 %). Най-висок коефициент на заетост се отчита в област Варна – 46.5 %, следвана от област Търговище – 45.4 %, а с по-ниски показатели са областите Шумен 42.3 % и Добрич 42.2 %. Коефициентът на заетост на лицата от 20 до 64 години в началото на изследвания период е 61,9 % при средна стойност за страната 65,4 %, а за ЕС-27 – 68,6 %. По този показател СИР е далече от изпълнението на Национална цел 1 „Достигане на 76 % заетост сред населението на възраст 20-64 г. до 2020г.“, заложен в Националната програма за

реформи на Република България (2011-2015г.) за изпълнение на Стратегия „Европа 2020”, като се има предвид, че през 2014 г. заетостта е спаднала на 61,0 %. В Североизточния район средният коефициент на безработица на лицата на 15 и повече навършени години за 2012 г. е 14,5 %, а за 2013 г. е 15,5 %, най-висок сред районите в страната, като най-нисък е в Югозападния район – 7,3 %, при среден показател за страната – 11,2 %. По области в района в периода 2011-2015 г. разпределението показва, че с най-висок коефициент на безработица е област Шумен – около 26,5 %, а с най-нисък – област Варна – около 10 %, а останалите две области са около средния за района показател – съответно Търговище – около 12 % и Добрич – 17 %. Доходите на населението в Североизточен район за периода 2010-2015 г. са под средните за страната, като за едно лице средният годишен доход е 3 500 лв., а за страната е 4 200 лв. за отчетения период. Общият годишен доход средно на едно лице за област Варна е 3 735 лв., за област Добрич – 3 100 лв., за област Търговище – 2 900 лв., за област Шумен – 3 400 лв. Лицата с висше образование в района към 1.02.2011 г. те са 166 346 (18,5 %) и по този показател районът е на второ място в страната след Югозападния район (27,7 %), което показва големи резерви по отношение на развитието на човешките ресурси в региона. Това показва и дялът на лицата, завършили средно образование, които са 364 319 (40,5 %). Дялът на високообразованото население в област Варна е най-висок 23,7 %. Останалите области са в по-неблагоприятно положение – обл. Шумен 14,5 %, обл. Добрич 13,7 %, обл. Търговище 11,5 %. В град Варна 30,6 % от населението е с висше образование. В това отношение района за планиране има големи резерви по отношение рационално използване на човешките ресурси. Това е видно от заложената в Националната стратегия за регионално развитие (НСРР) на Р България за периода 2012-2022 г. комплексна оценка на районите от ниво 2 по набор от 6 показателя, които покриват до голяма степен индикаторите на Стратегия “Европа 2020”: ниво на заетост на населението от 20 до 64 години, средства за НИРД в % от БВП, произведена ел. енергия от ВЕИ, дял на висшестите във възрастовата група 30 – 34 години, дял на рано напусналите училище в групата от 18 до 24 години, БВП на глава от населението през 2009 г. Тази оценка или своеобразен “индекс на районно развитие”, показва изходната позиция на българските райони за постигане на целите на Стратегия “Европа 2020” и ги подрежда по следния начин : СЗ район – 2,0, СЦ район – 2,0, СИ район – 2,4, ЮИ район – 2,2, ЮЦ район – 2,2, ЮЗ район – 5,5. Това подреждане показва сравнително добрата изходна позиция на СИ район. В голяма степен резервите на Североизточния район за планиране са именно в неговите човешки ресурси и това налага специфичен подход към този регион с цел запазването на неговия трудов потенциал и насърчаване на демографските политики за преодоляване на негативните тенденции свързани с намаляване на населението и влошаването на неговата характеристика. Може да се приеме, че предвид туристическата и селскостопанско ориентираност на района за планиране имаме коефициент на икономическа активност на населението по-голям през пролетно-летния период, отколкото през есенно-зимния период, което обуславя необходимостта от създаване на условия за гавкаво работно време и заетост предвид особеностите на района за планиране и неговото стратегическо развитие.

Таблица 1. Характеристика на населението по определени показатели на ниво райони на планиране в Република България.

райони	Територия	Население	Гъстота	БВП на човек	Коефициент на безработица	Коефициент на заетост	Население в градове	Население в градове над 20 х.	Области и общини в района
	км ²	брой	д/км ²	%	%	%	%	%	брой
СЗР	19 070	847 138	44.42	28.0	11.0	40.0	63.2	40.11	5/5
СЦР	14 974	861 112	57.50	30.0	11.5	42.0	66.5	50.11	5/36
СИР	14 487	966 097	66.68	37.0	14.5	45.9	72.7	56.35	4/35
ЮИР	19 798	1 078 002	54.45	36.0	10.6	45.1	71.3	55.12	4/33
ЮЦР	22 365	1 479 373	66.14	30.0	11.4	45.1	66.7	43.63	5/57
ЮЗР	20 306	2 132 848	105.03	73.0	6.8	54.0	83.1	71.95	5/52
България	111 001	7 364 570	66.34	43.0	10.2	46.7	72.5	52.88	28/26

Източник: НСИ

В практическата дейност по управление на човешкия фактор в организацията има определени стъпки, като първата от тях несъмнено е структурирането на населението по населени места. Той представлява процес на дефиниране на това какво население населява съответната територия, от една страна, чрез задачите, които се извършват, а от друга страна, чрез изискванията по отношение на образование, опит и отговорност, необходими за оценка на потенциала на населението и възможностите за развитие и това предполага да се структурира демографския профил на съответния регион. От своя страна това предполага извеждането на преден план на социално-икономическото развитие на региона. Така в качеството си на интегрален процес, регионалното развитие е резултат от прилагането на различни секторни политики, свързани с изграждане и поддържане на средата и регулиране на протичащите социално-икономически процеси на базата на

наличния човешки ресурс. Това от своя страна показва, че в Североизточния район за планиране имаме относително нисък коефициентът на заетост на лицата от 20 до 64 години - 61,0 %, „който не се променя драстично в периода на 2011-2015 година. Това ниво на заетост е далеч от изпълнението на национална цел за изпълнение на Стратегия „Европа 2020“ – 76 % заетост. От друга страна това е свързано и с липсата на напредък в преодоляването на вътрешнорегионалните различия и неравенства в района. В подкрепа на негативната тенденция през последните години се забелязва задълбочаване на неравенствата в благосъстоянието и развитието между центъра, особено град Варна, и периферията на района (отдалечените селски райони). Засилени са и неравенствата между областните центрове и съставните общини в рамките на областите. Проявява се проблемът „център-периферия“. За преодоляване на тази негативна тенденция може да се използва добре функциониращата мрежа от учебни заведения и броят на лицата с висше образование е сравнително висок. Но все още системата на образованието не е достатъчно гъвкава и реформирана, за да отговори по-пълно на местните и регионалните нужди от професионални и технически кадри в различните сфери на икономиката. Районът има потенциал да се развива като източен „портал“ на ЕС и чрез трансгранично и транснационално сътрудничество да създава по-добри условия за комуникация със страните от Централна и Западна Европа и Азия. На практика Североизточният район за планиране има стратегическо географско разположение, добре изградена транспортна инфраструктура – европейски транспортни коридори, пътна и ж.п. инфраструктура, международно пристанище, международно летище, и те правят района привлекателен за разполагане на бизнес и за нарастване на чуждестранните инвестиции. Подходящите условия за реализиране на комбинирани превози на товари „море-река“ (връзка р. Дунав – Черно море) и „море – път/ ж.п. линия“ са потенциал за развитие на транспорта като важен сектор на регионалната икономика. Центърът на района- Варна е град с национално/транснационално значение според европейската класификация на урбанистични ядра (FUA) и като „европейска порта“, има потенциали в бъдеще да попадне в категорията на градове с обшооевропейско значение (MEGA). Важно значение има съхранената и атрактивна природна среда с наличие на множество защитени територии и с богато биоразнообразие, както и богатото културно-историческо наследство. Всичко това дава възможност за силно развит туристически сектор – морски, яхтен, културен, фестивален, аграрен, екологичен туризъм, развитие на рибарството и аквакултурите. Използването на тези дадености трябва да послужи за намаляване на равнището на безработица сред младежите (15-29 г.) до 7 % през 2020 г. и на практика постигане на заетост от 53 % през 2020 г. сред по-възрастните (55-64 г.). Това трябва да са приоритетите по отношение на развитието на човешките ресурси в района за планиране и неговото регионално развитие като динамично развиващ се регион в Европейския съюз.

Таблица 2: Национални цели за България,
съгласно Националната програма за реформи 2012-2015 г.

Национални цели за България	Изходна позиция 2009/2011г РБ	Изходна позиция 2009/2011г СИР	Ниво на целите към 2020 г. РБ	Ниво на целите към 2020г. СИР /НСРР/
Заетост на населението на възраст 20-64 г	63.9%	61.0 %	76%	74%
Инвестиции в научно-изслед. и развойна д-ст (НИРД) - % от БВ	0.5%	0.3%	1,5%	2.0%
Цели „20/20/20“ по отношение на климата/ енергията: - съкращаване на емисиите на CO ₂ - дял на ВЕИ в крайното енергийно потребление - повишаване на енергийната ефективност	13.8%		16% дял на ВЕИ в крайното КЕП 10% енергия от ВЕИ в транспорт сектор с 25% по-висока енергоефективност	18% 27,0%
Образование: Дял на преждевременно напусналите училище /18-24г-само с осн обр./- %, Дял на висшестите на 30-34 г. - %	13,9% 27,7%	18,7% 26,6%	11% 36%	14% 36%
Социално включване / борба с бедността - намаляване хората под прага на бедност – бр / %	21,4%		260 000 бр /16.0%/	17,0%

Източник: НСИ, НПР 2012-2015

Изходните позиции на СИР през 2011 г. са 61.0 % заетост при средна стойност за страната 63.9 %. Икономическата криза е повлияла по-силно върху българския трудов пазар в сравнение с ЕС, което се изразява в сравнително по-ниската степен на заетост в сравнение със средноевропейската, с ясна тенденция към намаляване през периода 2007 - 2011 г. По отношение на СИР тази тенденция е по-силно изразена. Въпреки че районът е на второ място след ЮЗР, за целия изследван период нивото на заетост в СИР е по-ниско от средното за България. В най-добри позиции е област Варна, единствена от района с нива на заетост по-високи от средните за България. Област Шумен за целия период

е с най-ниски нива на заетост, но за последната година бележи ръст, при което област Добрич остава в най-неблагоприятна позиция за постигане на тази цел. Работната заплата е основен източник за доходите на домакинствата в областта. През периода 2011-2015 г. тя е около 58 % от общия доход на домакинствата, докато в страната тя е 50 %. Делът на пенсиите в района за планиране е около 23 %, а в страната е 30,1 %. Доходите основно се изразходват за извършване на потребителски разходи, за храна, за покриване на режийни разходи – жилища, вода, ел. енергия и други. Нарастват и разходите за транспорт и съобщения, което в повечето случаи се дължи на отдалечеността от работното място и масовото навлизане на мобилните телефони. Така основните реформи и действия в средносрочен план е необходимо да бъдат насочени към повишаване равнищата на икономическа активност и заетост, подобряване на съответствието между умения и потребности на пазара на труда, и ефективни инвестиции в развитие на човешкия капитал. На фона на националната цел – постигане на 76 % заетост, за СИР в НСРР 2012-2022 година е поставена цел – постигане на 74 % заетост. Коефициентът на заетост на населението на 15 и повече години в Североизточен район през базовата 2011 г. е 44,6 %, и е по-нисък в сравнение със средния за страната (45,6 %), което нарежда района на второ място след Югозападен район⁵. Целта е през 2020 година да бъдат отчетени положителни тенденции и да се спре негативната тенденция заетостта в района намалява спрямо предходните години⁶. На практика град Варна единствен от района е с нива на заетост по-високи от средните за България.

3. Перспективи за развитието на Североизточния район за планиране

Определящ фактор за развитието на Североизточния район в прогнозния период ще бъде развитието на конкурентоспособна икономика и намаляване на безработицата, опираща се на спецификата на района и местния потенциал и на технологично обновяване и иновации. Такава икономика е в състояние да осигури растеж, заетост и условия за подобро качество на живота. Тя трябва да бъде ориентирана с оглед на териториалните особености към постигане на териториален баланс и смечаване на вътрешно-регионалните различия и неравенства. Другият сериозен фактор за интегрираното развитие на района е постигането на подобро качество на човешкия капитал чрез подобряване на образованието, здравеопазването и социалните услуги и чрез повишаване на общото културното ниво, водещо до формиране на активно, предприемчиво и добре образовано гражданско общество, имащо ясна визия и осъзнаващо своята мисия за развитието на района. Тези два стълба на регионалния просперитет ще бъдат съпроводени със засилено внимание към териториалния аспект на развитието и с действия за подобряване на качествата не само на икономическата и социалната среда, но и на материалната жизнена среда в населените места и по цялата територия на района за съхраняване, социализиране и валоризиране на нейното природно и културно богатство. Тези основни фактори са отчетени при формулирането на визията и стратегическите цели и приоритети за развитие на района. Във визията е заложена представата, че ще бъде оползотворен и развит специфичният потенциал на района, заложен най-вече в неговото стратегическо местоположение в Черноморския регион, ще бъде повишена степента на икономическо развитие, ще бъдат подобрени условията за живот, ще бъдат намалени неравенствата между общините. Счита се, че очакваното положително въздействие върху социалните и икономическите процеси на развитие е реалистично, тъй като се залага на използването на местните потенциали за решаване на актуалните проблеми на развитието. Тези потенциали са налични и към настоящия момент, но ще се оценяват и използват по-ефективно и в същото време - в контекста на реализацията на Стратегията „Европа 2020“. От важно значение са структурните интервенции, които ще се насочат към разширяване обхвата и качеството на политиките на пазара на труда за преодоляване на значителното изоставане в равнището на заетост в района и особено в отделни негови области и общини. Те следва да се ориентират към подкрепа на групите с най-ниска възможност за включване в пазара на труда като младежи, групите в неравностойно положение и дългосрочно безработните. Освен обучение и преквалификация, както и консултантски и информационни услуги, подкрепа заслужават и други активни политики на пазара на труда, в т.ч. за предприемачество. Ще се търси извличане на максимални ползи за района от политиките на пазара на труда и програмите за заетост, включително интегрирани схеми за алтернативна заетост. Приоритет при реализирането на тези дейности следва да получи насърчаването на местни инициативи за заетост в изостаналите райони за целенасочена подкрепа и засилване на социалната интеграция на хората в неравностойно положение. Приоритетните мерки и дейности са ориентирани към създаване на условия и механизми за стимулиране на трудовата мобилност на работната сила, чрез подобряване на транспортната свързаност и обществен транспорт по направленията с най-интензивни ежедневни трудови пътувания около големите градски центрове, което ще улесни мобилността на трудовите ресурси, като се запази местоживеенето им и по този начин ще се въздейства върху неблагоприятните миграционни тенденции към големите градове и столицата. Дейностите за реализиране на специфичните цели ще бъдат насочени към създаване на Регионална референтна мрежа (РРМ) за оценка компетенциите на работната сила на браншово и областно ниво. Професионална преориентация (повторно обучение) и преквалификация на заетите ще бъде проведена в областите, в които се осъществяват структурни промени. Предвижда се подкрепа на бъдещи предприемачи и самонаети с акцент върху развитие на женското предприемачество. Ще се разработят отворени системи за обучение, регулиращи професионалната подготовка според нуждите на регионалния пазар на труда, съвместно със социално-икономическите партньори, ще бъде разработен “Бизнес профил” на общини, съдържащ подробна и

⁵ Например заетостта е 48,3% за 2009 г. и 45,9% за 2010 г.

⁶ С най-висок коефициент на заетост е област Варна – 46,5 %, а с най-нисък – област Добрич 42,2%. Област Шумен за целия период е с най-ниски нива на заетост, но за последната година бележи ръст /42.3 %/.

актуална информация, насочен към потенциални инвеститори. От друга страна по отношение на човешките ресурси е необходимо подобряване на социалните услуги чрез осигуряването на равни възможности за достъп до този вид услуги (включително и на живеещите в малки, отдалечени от градските центрове населени места). Необходимо е повишаването на тяхното качество, изграждането на публично-частни партньорства за предоставянето им; подобряване на материално-техническата им база. В тази посока социалното включване е процес на приобщаване в групата на всички уязвими социални общности, деца и лица, които имат нужда от подкрепа. Проблеми в системата на здравеопазването са отдалечеността от мястото на предлагане на квалифицирана медицинска помощ за някои от малките общности и населени места. Това налага и повишаване на качеството на здравните услуги чрез развиване на капацитета на медицинския персонал, както и оборудването на здравните заведения с нова, по-модерна медицинска техника. Важна част от визията за развитие на района за планиране е подобряване на образователното равнище на населението, по-специално увеличаване на дела на населението с висше или еквивалентно на висше образование и намаляване на дела на преждевременно напусналите училище.

Заклучение

Безработицата в България варира от 10.5 до 11,1 % през настоящата 2016 година, показват данните на Агенцията по заетостта. Основната причина за ръста на безработицата е значителното увеличаване на потока от новорегистрирани безработни. Голяма част от работодателите освобождават персонал поради реструктуриране или в края на годината, а също така приключват договори от субсидирана заетост на голям брой лица, поясняват от институцията. В бюрата по труда са регистрирани 363 964 безработни лица. Те нарастват с 12 913 лица спрямо декември, докато през януари 2014 г. безработните са били с 15 056 лица повече спрямо декември 2013 г. На годишна база – в сравнение с януари 2014 г., безработните са значително по-малко – с 37 269 лица, което е най-доброто постижение от 2008 г. насам. Икономическата конюнктурa в Североизточен район на планиране през 2016 г. се определя от сезонност в търсенето и предлагането на труд, което се обуславя от структурата на икономиката. С най-голям дял са отрасли, които са със сезонен характер – селско стопанство, туризъм, търговия, преработваща промишленост (хранително-вкусова и шивашка промишленост). Активният период за тях е летният и съответно тогава се отчита висока степен на заетост и безработицата намалява, а през есенно-зимния безработицата нараства. Като цяло в Североизточния район за планиране е необходимо да се вземат мерки и провеждат политики за подобряването на инфраструктурата на здравеопазването, образованието, социалните и културните услуги като организация и като физическа среда от обекти. Това е от особено важно значение за цялостното развитие на района, областите и общините. Осигуряването на надежден достъп до здравни, образователни, социални и културни услуги за цялото население на района е гаранция за намаляване на вътрешно-регионалните различия и неравенства. Районът има потенциала и възможностите за постигане на тази цел. От значение е и планирането на дейности за модернизирване на спортната инфраструктура за професионален и любителски спорт в района, както и за разширяване на възможностите за спортване в свободното време, което е важно за подобряване на здравния статус и активността на населението. Подобряване достъпа до образование и обучение с ново качество и насърчаване на заетостта. Подобряване на човешките ресурси чрез инвестиции в човешки капитал, модернизация на материално-техническата база и подобряване гъвкавостта на пазара на труда. Използване на високата степен на изграденост на социалната инфраструктура и концентрация на висши училища като иновативен потенциал за регионалната икономика – обвързване на науката с образованието и бизнеса. Във визията за развитието на района към перспективния хоризонт 2020 г. е залегнал стремежът за доближаване до средното ниво на социално-икономическо развитие в ЕС, реализирайки интелигентен, устойчив, приобщаващ и щадящ природната среда и нейните ресурси растеж. Освен това е подчертан стремежът към запазване и подчертаване на регионалната идентичност на района и на неговото регионално културно богатство и многообразие. Същевременно посочените потенциали са налични и се нуждаят от мобилизиране и включване в икономически оборот. Североизточният район има благоприятни възможности за интензивно развитие на икономика, базирана на стратегическото му местоположение с излаз на Черно море, развита индустрия, високо образователно равнище на населението и наличие на научен потенциал, силните позиции в туризма и утвърден аграрен сектор.

Литература:

1. Евгениев, Близнаков, Паунов, Атанасова, (1999). Основи на Управлението на човешките ресурси, София, УИ – “Стопанство”,
2. Найденов Кл. (2008) Историческо развитие на концепциите за демографска политика до края на Втората световна война, сборник „География и регионално развитие”, С.
3. Областна стратегия за развитие на област Варна 2014-2020 г.
4. Областната стратегия за развитие на област Шумен 2014-2020 г.
5. Областна стратегия за развитие на област Търговище 2014-2020г.
6. Областна стратегия за развитие на област Добрич 2014-2020 г.
7. Паунов, М.(1998), Организационно поведение, София, “Сиела”,
8. Петров, К. (2008) Геоикономическа характеристика на районите за планиране в България. АП.
9. Савов, В.,(1996) Основи на управлението, София, УИ “Стопанство”
10. Славейков, П. Кл. Найденов (2009) Икономика на туризма. СУ Св.Кл.Охридски
11. Регионален план за развитие на Североизточния район за планиране 2014-2020
12. Регионален план за развитие на Североизточния район за планиране 2007-2013
13. Христова, Т.,(1996) Мениджмънт на човешките ресурси, София, “Principes”, 1996
14. Шопов, Д. и колектив,(2002) Управление на човешките ресурси, София, ИК “Труд и право.